

Умовні скорочення

ММ – морфологічна модель, С//С' – консонантні альтернативи передньоязикових приголосних, Т – клас твердих передньоязикових; Ć – клас шиплячих африкат; Р – клас губних, Р//Р1 – перехідне пом'якшення губних приголосних, Уо – усічення дієслівної основи, А – зміна наголосу (п – префіксальний, к – кореневий, с – суфіксальний наголос; ф – флексійний).

Список використаних джерел

1. Вакарюк Л. О., Панцьо С. Є., Український словотвір у термінах: словник-довідник / Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо. – Тернопіль: Джура, 2007. – 260 с.
2. Вендина Т. И. Словообразование как способ дискретизации универсума / Т. И. Вендина // Вопросы языкознания. – 1999. – № 2. – С. 27–49.
3. Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словотвірна структура слова (відіменні деривати) / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. – К. : Наук. думка, 1981. – 198 с.
4. Грещук В. В. Український відприкметниковий словотвір / В. В. Грещук. – Івано-Франківськ : Плай, 1995. – 208 с.
5. Зубань О. М. Морфеміка суфіксальної зони українського дієслова : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. : 10.02.01. «Українська мова» / О. М. Зубань. – К., 1997. – 18 с.
6. Пінчук О.Ф. Словотвірна структура віддієслівних іменників сучасної української мови / О.Ф. Пінчук // Морфологічна будова сучасної української мови. – К. : Наук. думка, 1975. – С. 35–82.
7. Улуханов И. С. Словообразовательная семантика в русском языке и принципы ее описания / И. С. Улуханов. – М. : Наука, 1977. – 256 с.

Summary. The article morphological structure of deverbatives of the third morphological type in modern Ukrainian language is considered in the article. The morphological models are installed, probable morphological changes are predicted. The intersystem organization of word-building in morphological aspect is considered.

Key words: word-building morphonology, deverbatives, word-building unit, morphonological types, morfonological classes of consonant.

УДК 811.161.2'367

Н.М. Дзюбак

СКЛАДНІ СПОЛУЧНИКОВО-БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ БАГАТОКОМПОНЕНТНІ РЕЧЕННЯ ІЗ СУРЯДНІСТЮ, ПІДРЯДНІСТЮ І БЕЗСПОЛУЧНИКОВІСТЮ

У статті здійснено комплексний аналіз та опис складних сполучниково-безсполучникових багатокомпонентних речень із сурядністю підрядністю та безсполучниковістю.

Ключові слова: багатокомпонентні речення, складні неелементарні речення із різними видами синтаксичного зв'язку, складні сполучниково-безсполучникові багатокомпонентні речення із сурядністю, підрядністю і безсполучниковістю.

Комплексне дослідження речення як багатоаспектної одиниці є пріоритетним у сучасному українському мовознавстві. Особливо це стосується складних, зокрема багатокомпонентних, речень, що широко функціонують у книжних стилях сучасної української літературної мови.

Складні багатокомпонентні речення були предметом дослідження у різних слов'янських мовах – російській, чеській, словацькій, польській, болгарській. Їх опису частково чи повністю присвятили свої праці Ф. Гаврилова, Г.Ф. Калашникова, М. Холодов, Л. Двонч, Ф. Кочиш, Є. Махачкова, З. Клеменевич, К. Попов. В українській лінгвістиці окремі аспекти багатокомпонентних синтаксичних структур (переважно формально-граматичний) досліджено у працях С.П. Бевзенка [1], А.П. Грищенко, І.К. Кучеренка, М.В. Симулика, більш глибокий аналіз подано у працях К.Ф. Шульжука [2].

Актуальність нашої наукової розвідки зумовлена насамперед тим, що статус складних багатокомпонентних конструкцій у сучасному українському мовознавстві адекватно не визначений,

всебічно не висвітлені формально-синтаксичні параметри цих структур, майже не досліджувалася семантико-синтаксична структура й досі немає однозначних поглядів на їх класифікацію. Крім того, у мовознавчих працях увагу здебільшого звертали на мінімальні різновиди цієї моделі – трикомпонентні речення, тим часом як більш об'ємні структури (з чотирьох і більше предикативних компонентів) залишалися поза увагою вчених.

Мета нашої наукової розвідки – здійснити комплексний аналіз та опис складних сполучниково-безсполучникових багатоконпонентних речень з різними видами зв'язку, глибше проникнути в механізм функціонування синтаксичного рівня мови, що, на нашу думку, сприятиме подальшому розвитку синтаксичних досліджень складних неелементарних речень.

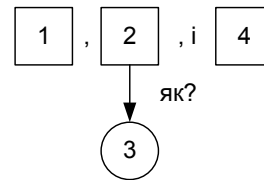
Складні сполучниково-безсполучникові багатоконпонентні речення із сурядністю, підрядністю і безсполучниковістю – це синтаксичні утворення, що складаються із чотирьох і більше предикативних частин, поєднаних сурядним, підрядним сполучниковими і безсполучниковим зв'язком.

Комунікативна природа цих синтаксичних конструкцій, на нашу думку, зумовлена тим, що у окремих стилях мовлення інформацію дуже важко передати елементарною синтаксичною конструкцією, внаслідок чого виникають більш об'ємні за обсягом інформації висловлення, які на формально-синтаксичному рівні співвідносяться із складними неелементарними багатоконпонентними реченнями. Їх формально-синтаксична й логіко-семантична організація надзвичайно різноманітна, і, як правило, залежить від різновиду безсполучникового зв'язку [3, 352]. Щодо класифікації досліджуваних синтаксичних утворень ми поділяємо думку К.Ф. Шульжука [2, 361] й розрізняємо такі їх типи:

1. Складні сполучниково-безсполучникові багатоконпонентні речення із сурядністю, підрядністю і однорідною безсполучниковістю, наприклад:

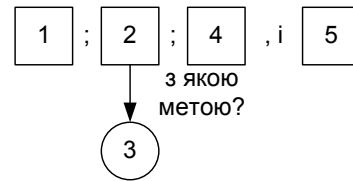
Сопілка плакала й жалілася на долю¹, зорі кліпали², ніби їм в очах стояли сльози³, і вітер сумно зітхав з жито⁴ (В. Винниченко).

як?
[...], [...], (як...), і [...]

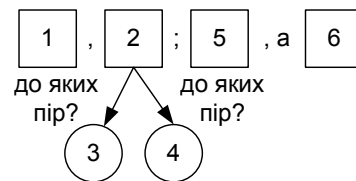
Зате тінь довшала, темнішала¹; високе дерево наче збігалося до купи², щоб не розгубилося воно за ніч³; довга тінь від нього падала через усю вулицю⁴, і під нею було якось моторошно⁵ (Панас Мирний).

з якою метою?
[...]; [...], (щоб ...); [...] і [...]

Захід сонця застав його на Грушевій горі¹, червона куля перекочувалася з пагорба на пагорб², аж поки не пірнула в ріку³ і ріка зайнялася густим багрянцем⁴; над вишневою піною плеса кружляли чорні чайки⁵, а з лугів уже сочилися бузкові присмерки⁶ (В. Симоненко).

до яких пір?
[...]; [...], (аж поки ...) і (...); [...] а [...]

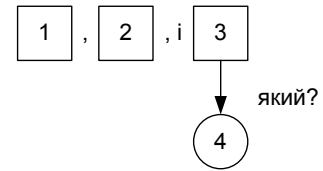

Ці сполучниково-безсполучникові синтаксичні конструкції співвідносяться із складними багатоконпонентними реченнями з сурядністю і звичайною підрядністю або сурядністю і однорідною супідрядністю. До їх складу мінімально входить чотири предикативні частини, але частіше вони об'єднують більше структурних компонентів.

Логіко-семантичне членування складних сполучниково-безсполучникових багатоконпонентних речень із сурядністю, підрядністю і безсполучниковістю викликає певні труднощі. Такі речення на семантичному рівні сприймаються як поєднання кількох змістових блоків із сурядним та однорідним безсполучниковим зв'язками, крім того, один смисловий блок, що входить до складу такого утворення, побудований за моделлю складного багатоконпонентного речення з підрядним зв'язком. Тому на вищому рівні спостерігаємо темпоральні, рідше – зіставно-протиставні відношення між змістовими блоками. На нижчому – підрядний (супідрядний) зв'язок і відповідні семантичні відношення.

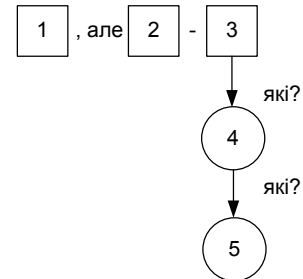
2. Складні сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення із сурядністю, підрядністю і неоднорідною безсполучниковістю, наприклад:

Книга формувалася поступово, рік за роком¹, формувало її саме поетове життя², і все найістотніше життя Тараса Шевченка увібрав у себе цей збірник поезій³, що у хвилину творчого осяяння було найменовано «Кобзарем»⁴ (О. Гончар).

який?
 [...] , [...] , і [...] , (що...)

У спогадів знайомі імена¹, Але вони на себе вже несхожі² – Такі собі примарні перехожі³, Які несуть дари свої не нам, Повз смітники розчавлених дворів І повз горища⁴, де минуле – пилом⁵ (О. Делеменчук).

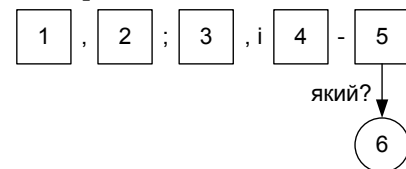
які?   які?
 [...] , але [...] – [...]ім.], (які...ім.), (де...)

Теоретично ці багатокomпонентні синтаксичні одиниці мають дуже багато моделей. Вони можуть співвідноситися з складними багатокomпонентними реченнями із сурядністю і підрядністю (звичайною, послідовною) або супідрядністю тощо. До їх складу входить від чотирьох і більше предикативних частин.

Логіко-семантична організація таких сполучниково-безсполучникових речень також надзвичайно різноманітна. Формально до них можуть входити смислові блоки, поєднані сурядним, підрядним та безсполучниковим зв'язком, один з яких побудований за моделлю складнопідрядного чи складного багатокomпонентного речення із сурядним зв'язком. На вищому рівні членування, як правило, виступає сурядний або неоднорідний безсполучниковий зв'язок, рідше – підрядний. А ось внутрішніх рівнів членування може бути один, два і більше, залежно від типу складнопідрядного речення (елементарне чи неелементарне) і виду залежних предикативних частин.

3. Складні сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення із сурядністю, підрядністю, однорідною і неоднорідною безсполучниковістю, наприклад:

Великий прямокутний стіл засвітився перед ним, поставлений руба¹, ясніло з-за нього п'ятеро дитячих облич²; пальці його розтирали й розтирали ногу³, і біль теж ставав червоний⁴ – нагад про той більший⁵, що пережив його в шпиталі⁶ (В. Шевчук).

який?
 [...] , [...] ; [...] , і [...] – [...] , (що ...)

До складу таких сполучниково-безсполучникових багатокomпонентних речень входить п'ять і більше предикативних частин, поєднаних сурядним, підрядним, однорідним і неоднорідним безсполучниковим зв'язком. Вони мають надзвичайно складну формально-синтаксичну і логіко-семантичну організацію. Формально до їх складу входять семантичні блоки, побудовані за моделлю елементарного чи багатокomпонентного речення з сурядним зв'язком і складносурядного речення. Між собою вони, як правило поєднані безсполучниковим зв'язком. Наслідком цього є складна багаторівнева організація. Провідним у цьому випадку може бути сурядний або однорідний безсполучниковий зв'язки, допоміжними підрядний і неоднорідних безсполучниковий.

Таким чином, складні сполучниково-безсполучникові багатокomпонентні речення – це найскладніші багатокomпонентні синтаксичні одиниці. Вони відзначаються надзвичайно строкатою формально-синтаксичною і логіко-семантичною організацією, оскільки можуть співвідноситися із сполучниковими багатокomпонентними реченнями: із сурядністю; з підрядністю (звичайною, послідовною), супідрядністю; з сурядністю і підрядністю тощо. Відповідно труднощі викликає їх логіко-семантичне членування: чим більше семантичних блоків поєднано у такому багатокomпонентному реченні, тим більше рівнів членування, і тим складніша ієрархія семантичних відношень.

Список використаних джерел

1. Бевзенко С.П. Структура складного речення в українській мові / С.П. Бевзенко. – К. : КДПІ, 1987. – 76 с.
2. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис / І.Р. Вихованець. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
3. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови / К.Ф. Шульжук. – К.: Академія, 2004. – 408 с.

Summary. The article presents a comprehensive analysis and description of complex multi-bezspoluchnyukovyh sentences with coordination and pidryadnistyu bezspoluchnykovistyuu.

Key words: compound sentences, complex sentences neelementarni with different kinds of syntactic context, complex spoluchnykovo-asyndetic compound sentences with coordination, and pidryadnistyu bezspoluchnykovistyuu.

УДК 811.16'342'373

І.М.Діяконович

ПОДІБНОСТІ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ, ЧИ ПРАСЛОВ'ЯНСЬКІ

У статті проаналізовано подібність та відмінність трьох слов'янських мов: української, російської та польської, які належать до східнослов'янської та західнослов'янської групи мов. Досліджуваний матеріал – фонетичний та граматичний. Наведені порівняння свідчать на користь існування спільної прадавньої слов'янської мови.

Ключові слова: голосний, приголосний, протеза, східнослов'янська мова, проривний, фрикативний, кличний відмінок, особові закінчення дієслова.

Відступивши від канонів публіцистичного стилю, розпочну з моменту «мовного» просвітлення, яке трапилось на певному етапі вивчення польської мови автором даного дослідження. На лексичному рівні певних труднощів у сприйнятті польської мови не виникало, що, апріорно, було очікуваним. Та на граматичному рівні, особливо при ознайомленні з категорією минулого часу, виникало відчуття déjà vu з російською мовою. Це спонукало до дослідження, наслідком якого є даний есеї.

Ще за радянської лінгвістичної доби українська та російська мови, а з ними й білоруська, класифікувалися, як східнослов'янські, й походили із спільної давньосхіднослов'янської мови. Таку класифікацію можна залишити лише на основі географічного чинника, а щодо лінгвістичного, то вже давно існують наукові підтвердження існування не спільної східнослов'янської прадавньої мови, а, взагалі, прадавньої слов'янської, що й уможливило існування подібностей у мовах – російській й польській, зокрема, які належать до різних підгруп слов'янських мов, й розбіжностей у російській й українській, що належать до однієї підгрупи. Мета даного дослідження полягає у доведенні вище сказаного численними прикладами з української, російської та польської мов.

Кожна мова у своєму розвитку нерозривно пов'язана з історією соціуму. Тому, саме історичний фактор, а не географічний може бути тим чинником, який впливає на подібності мов, на рід яких географічно віддалені. Саме тому й не дивно, що за часів Російської імперії, а потім й Радянського Союзу, пропагувалася думка про спільність історії, а, отже й спільність мов. Кожна імперія задля свого пролонгованого існування спочатку вигадує, а потім усіма зусиллями підтримує певні міфи її фундації. Прикладом такого міфу, на наш погляд, може бути бездоганна (та чи таки?) репутація Британської королівської династії. Російський міф базувався, та ще й досі ґрунтується, на спільному прадавньому східнослов'янському корінні й мові. Проте, Степан Йосипович Смаль-Стоцький спростував ідею про існування прасхіднослов'янської мови. [7] Не пам'ятаю, хто першим серед істориків довів, що сучасні росіяни є нащадками фіно-угорських племен, які були не гіршими, й не кращими від інших, але не слов'янськими племенами. Доказом того є книга Володимира Белінського «Країна Моксель, або Московія». Комусь може вбачитися політичний підтекст у присудженні вище згаданій книзі державної премії 2011 року, про яку медіа сповістили у лютому 2012, але, за словами самого автора, вона писалась три десятиліття й була видана ще в 2003 році. Та залишимо історичні аспекти для дискусії історикам й перейдемо до лінгвістичного аналізу.